

İBN RÜŞD'ÜN KELAMCILARA ELEŞTİRİ

İBN RÜŞD KİMDİR?

İbn Rüşd (Averroes) 1126-1198 yıllarında yaşamış Ortaçağ felsefesinin İslam filozofu olan İbn Rüşd Batı dünyasını aydınlatan veyahut yolunu şaşırmış bir sapkın şeklinde iki farklı izlenim bırakmıştır.¹ İslam dünyasında çığır açmış ve önemli bir yer edinen bir bilim insanı olan İbn Rüşd aradan yüzyıllar geçmesine rağmen fikirleriyle çalışmalarıyla bilim dünyasının en çok araştırılan kimse olmuştur. İbn Rüşd 1126 yılında bugünkü İspanya'da yer alan Cordoba (Kurtuba) şehrinde dünyaya gelmiştir. Künyesi Ebu'l Velid Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Rüşd' tür. Kurtuba' da hukuk, siyaset, ve idari alanlarda görev üstlenmiş ünlü ve entelektüel bir aileye mensup olan İbn Rüşd , babası Ebu'l Kasım , Ahmed ve dedesi Ebu'l Velid Muhammed gibi Kurtuba'da kadılık yapmışlardır.

Bu büyük İslam düşünüre adını veren ve Endülüs şehrinde Maliki mezhebinin önde gelen ünlü fakihlerinden olan dedesinden ayırt edilmek üzere ona, torun anlamında ' *el-Hafid*' denmiştir. Ayrıca Aristoteles'in eserlerine yazdığı şerhlerden dolayı İslam dünyasında kendisine ' *şarih*' Batı dünyasında ise ona ' *The Commentator*' denilmiştir.² İbn Rüşd babasının ve dedesinin yolundan giderek ilim tahsil etmiştir hem de İslam Teolojisi, Felsefe, Matematik, Sağlık, Psikoloji, Asronomi ilimlerine ilgi duymuş. Yaşadığı zamanın şartlarına göre Kelam, Fıkıh , Arap edebiyatı alanında ilim görmüştür. Öncelikli olarak babasından dini ilimleri öğrendi. Hafız Ebu Muhammed İbn Rızk 'tan fıkıh dersleri aldı.³ Daha sonra Endülüs' te adet olduğu üzere İmam Malik'in ' *el- Muvatta*' isimli eserini ezberlemiştir. Ebu'l Kasım ibn Beşküvalden Hadis ve Usul-i Fıkıh okudu. Daha sonra tıp ve matematik

---

¹ İzzet Tanju, (2013) 'Bir Erken Aydının Yaşam Öyküsü İbn Rüşd ' İstanbul Ötüken Neşriyat A,Ş

² Portakal Hüseyin ' İbn Rüşd Din-Felsefe Tartışmaları', sy.12, 2.Baskı, Cem yay, Haziran 2011,İstanbul

³ Portakal Hüseyin 'İbn Rüşd Din-Felsefe Tartışmaları' sy.12,2.Baskı,Cem yay, Haziran 2011, İstanbul

eğitimi aldı. İbn Ebi Useybia, onun İbn Bacce' den ders aldığını tarihi kaynaklar bize söyler. İbn Rüşd Ebu Yakup , Yusuf el-Muvahhidun' un ve oğlu Ebu Yusuf Yakub el-Mansur zamanında Hükümdarların hekimlik ve kadılık yapmıştır. Saray etrafında hükümdarlarda önemli bir yer edinmiştir. 1171 yılında Kurtuba şehrinde Kurtuba baş kadısı (Kadı'l- Kudat) olup telif hayatının en yoğun dönemini yaşamıştır. İbn Rüşd zamanındaki dini görüşleri ve felsefeyle ilgilenmesi nedeniyle din adamları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. O dönemin İslam toplumu alimleri ve devlet yöneticiler tarafından tepkiyle karşılanıp , devlet yöneticileri tarafından Kurtuba' ya 73 km. uzaklıktaki Lucena bölgesine sürülmüştür. İbn Rüşd hayatının sonlarına doğru, Sevilla halkının ısrarı sonucu halife el-Mansur tarafından affedilip Merrekeş' e davet edilen İbn Rüşd bu iade-i itibarın tadını çıkaramadan 1198 yılının Aralık ayında vefat eder. İbn Abbas aile kabristanlığına defnedilmiştir.

İspanya'da İslam felsefesi İbn Rüşd ile sona erdi. Hristiyan Felsefesi için oldukça önemli olan İbn Rüşd, Aristotelesçilik akımını benimseyip bunu yanı sıra Afrodiasiaslı Aleksandros ,John Philoponus, Farabi, İbn Bacce, İbn Zuhr gibi filozlardan etkilenmiştir. İslam Felsefesinde son nokta iken , Hristiyan Felsefesi için bir başlangıçtı.⁴

Eserleri:

El-Külliyat Fi' t Tıbb (Tıp konusunda toplu eserler

El-Faslu 'l Makal / Felsefe- Din İlişkisi

Tehafüt el- Tehafüt el- Felasife (Tutarsızlığın Tutarsızlığı)

Bidayetü' l- Müctehid ve Nihayetü' l Muktesid (3.cilt)

Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku

Aristoteles Metafizik Büyük Şerhi

Psikoloji Şerhi (Kitabı' n-Nefs)

Siyasete Dair Temel Bilgiler

Makale fi Cevheri' l-Felek / Matematik ve Astronomi ile ilgili eseridir.

Telhisu Maba' det- Tabia / Metafizik ile ilgili eseridir.

İBN RÜŞD'ÜN BATI FELSEFESİNE İSLAM FELSEFESİNE BİLİME BAKIŞI

İbn Rüşd'ün felsefeye , ilme ve bilime önem vermesine karşı İslam dünyasında ve batı (Avrupa) dünyasında çok önemli çalışmalar yapmıştır. İspanya'da İbn Rüşd'çülük akımını

---

⁴ İzzet Tanju ,(2013), ' Bir Erken Aydının Yaşam Öyküsü İbn Rüşd', İstanbul, Ötüken Neşriyat.A.Ş.

başlatmıştır.⁵ Ama İslam toplumu ve Müslümanlar İbn Rüşd'ün felsefi fikirlerine ve yaptığı ilmi ve bilimsel çalışmalara kayıtsız kalmışlardır. O dönemin büyük Alimi Gazzali'nin çalışmalarının gerisinde kalmıştır. İşte tam bu noktada İbn Rüşd'ün ölümüyle birlikte İslam felsefesi son bulmuştur. Veleve ki Avrupa Hristiyan dünyasında daha da önem kazanarak asıl felsefe, bilim, ilim araştırmaları büyük önem kazanmıştır.⁶ İslam toplumu olarak Gazzali'nin fikirlerini benimseyip onun yolundan yürüdük ama İbn Rüşd gibi bir alim bizim için büyük bir kayıp olmuştur. Tıp, Matematik, Astronomi, İslam İlimleri, Felsefe ve Kelam ilimleri, Mantık gibi alanlara ilgi duymuştur.⁷ İslam Dünyasında Gazzali'nin yarattığı Felsefe düşmanlığına Karşın İbn Rüşd Aristoteles Felsefesi ve Mantığını savunucusu olmuştur. Gazzali'nin '*Tehafutu'l-Felasife*' adlı yazmış olduğu eserine karşılık İbn Rüşd '*Tehafutu'l-Tehafut*' adlı eserini ele almıştır. Bundan dolayı İbn Rüşd hem felsefe ve Aristo Felsefesini tuttu. Kelam ilmine ve Gazzali'ye karşı çıkmıştır. Gazali felsefeye ve filozoflara karşı yaptığı eleştiriyi ve apaçık düşmanlığını İbn Rüşd ise Gazali'ye ve kelamcılara yapmıştır. Gazzali'de olduğu gibi İbn Rüşd'de de Fıkıh üslubu ve zihniyeti hakimdi. İbn Rüşd Kelamcıların Allah'ın varlığı, sıfatları ve kainatın yaratılmış olmasına dair ileri sürdükleri delilleri kendince çürük, yetersiz ve halk tarafından anlaşılmaz bularak yerin dibine batırmıştı. Mesela kelamcıların Ku'randa bir ayeti kelami açıdan açıklarken '*Teman'u 'birbirini engelleme'*' ya da tek kelime ile '*engelleşme*' diye adlandırırken onları pek tenkit eder ve küçümser⁸

İBN RÜŞD'ÜN KELAMCILARA ELEŞTİRİSİ

İBN RÜŞD ÖNCESİ KELAM ELEŞTİRİLERİ

İbn Rüşd'ün kelama karşı takındığı olumsuz tavrı sağlıklı anlamak ve onu İbn Rüşd anlamak için şu ana kadar hayatı yaşadığı yer bölge ve kültür coğrafyasından tutun da o zamanın Endülüs toplumu, Batı dünyası, İslam Kültür ve Medeniyetini siyasal kültürel sosyal yapısını iyi bilinmesi gereklidir. Zira her bir düşünürün bir alimin kendi dönemini etkilediği kadar yaşadığı dönemden etkilendiği de söylenebilir. Bu açıdan İbn Rüşd'ün yaşadığı bugünkü İspanya topraklarında egemen olan Endülüs Emevi Devleti'nin, genel olarak siyasal ve düşünsel yapısını ele almalıyız. Bizim burada önemle duracağımız husus İspanya'nın tarih ve sosyal yapısında ziyade o dönemin siyasal ve sosyal yapısının

⁵ Yıldırım Şeniz, 'İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü' sy.94

⁶ Corbin Henry, 'İslam Felsefesi Tarihi', 'Latin İbn Rüşdçülüğü ve İbn Rüşd Okulu', sy.422-430, Çeviren Prof.Dr. Hüseyin Hatemi, Cilt II, Baskı 9, İletişim yay., İstanbul, 2013

⁷ Portakal Hüseyin, 'Din-Felsefe Tartışmaları', sy.9, Cem yayınevi, Baskı.2, Haziran 2011, İstanbul.

⁸ Atay Hüseyin, Prof.Dr. 'Gazzali ve İbn Rüşd Felsefesinin Karşılaştırması', adlı makale, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi Kelam Araştırmaları, sy.30, (2003).

oluşumunda İbn Rüşd öncesi dönem ve sonrası nasıl bir ideolojik ve kültürel politikanın egemen kılınmaya çalışıldığı bunun çerçevesinde İbn Rüşd' ü siyasal bir kişilik olarak okumalıyız. İbn Rüşd' ün kelam karşıtlığı salt bir düşünce muhalefeti olmayıp , Aksine onun kelama karşı yürüttüğü mücadele önemli oranda siyasi bir projenin devamı olmaktadır. Tabi bu dönemde Emeviler- Abbasiler arasında sürdürülen savaşlarda etkili olmaktadır. Bunun Akabinde Abbasiler- Emeviler arasındaki siyasi- iktidar mücadelesi İslam öncesi Mekke' sine dayanmaktadır.⁹ Endülüs'te Maliki mezhebinin etkinliği ve devletin resmi mezhebi düşünce olması birçok alanda etkili olmuştur. Maliki mehebinin yanı sıra farklı ülkelerde benimsenen mezhebler etkili olmuştur. Genel anlamda İmam Malik (ö.179/795) in kelama karşı olumsuz tavır takınmıştır. Endülüs'te İmam Malik' e bağlı olanların da kelam ve akli ilimlere karşı benzer bir tutum takınmışlardır. İmam Malik , kelama karşı oldukça sert bir tavır içerisindedir.¹⁰ Endülüs' te bu dönemde fıkıh ilmi en çok rağbet edilen bir ilim iken, kelam ilmi adeta yasaklanmıştır. İmam Malik ve taraftarlarına göre her kim kelam ilmi ile uğraşan olursa mezhebi farketmeksizin bid' at ve heva ehlidirler. Bu nedenle şahitlikleri kabul edilmez ve bunları ilim ehlinde saymamak gerekir. Bu yaklaşım nedeniyle Endülüs' te kelam ilmi fazla gelişme alanı bulamamıştır. Buna karşın Doğu İslam Dünyasında İslam Öncesi dönemde kadim Medeniyet ve kültür merkezleri olduğu için kelam ilmi bu coğrafya da daha büyük bir yaygınlık göstermiştir. İbn Rüşd Öncesi dönemde İbn Hazm (ö.456/1064) Zahirilik mezhebinin müessisi ve onu sistemleştiren kişidir. İbn Hazm eserlerinde Eş' ari düşünürlerle şiddetle saldırmıştır.¹¹ Özellikle ilahi sıfatlar konusunda yaptıkları değerlendirmelerin sübjektif birer değerlendirme olduğu düşüncesinden hareketle, kendi zahiri prensibi gereği bunun nassı tahrif anlamına geldiğini varsaymış , bu nedenle İbn Rüşd' ün Endülüs'te kelamcılara yönelttiği sistematik eleştiri öncesinde İbn Hazm kelamcılarını eleştirmiştir. Ona göre kelamcılar Kur'an ve sünnetin yanı sıra mantık ve felsefe de bilmedikleri için itikadi esasları kanıtlama ve savunmada yetersiz kalmışlardır. Ayrıca duyular ötesini duyulur alemiyle mukayeseye dayanan bir akıl yürütme tarzını benimsedikleri için yöntem açısından da hatalı davrandıkları , oysa İslam dininin kesin kanıtlara başvurularak doğrulanması ve savunulması gerektiğini ifade eder. İbn Hazm nedensellik konusu olmak üzere değişik konularda Eş' ari kelamcılarını eleştirmiştir. Bununla birlikte kelamcılarının tabiat ilimlerine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ve dolayısıyla bu alanla ilgili yazılan kitapları bilmeden tenkide tabi tuttuklarını söyleyerek onları eleştirmiştir. İbn Rüşd' en önce Endülüs'te İbn Hazm , Kur'an ve Hadiste olmadığı iddiasıyla kelamcılarının Allah'a izafe ettikleri lafızları bütünüyle reddetmiştir. Hakkında nas olmayan lafızlarla dini konularda görüş bildirmeyi kabul etmemiştir. Mesela **'sıfat'** lafzı Kur'an' da ve hadiste geçmediği halde kelamcılarının sıfat kavramını Allah hakkında kullanmalarının doğru olmadığını belirtmektedir. İbn Tummert (ö.524/1130) gerek fıkıh ve gerekse kelam alanında farklı yaklaşımlar sergilemiş ve **'kelamda 'kıyasu'l-ğaib ala's-şahid'** yöntemi kullandığı için kelamı eleştirmiştir.¹² İbn Tummert ile birlikte İbn Bacce (ö.533/1138) , İbn Tufeyl

---

⁹ Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.93-114, CiltVI, sayı25,(2012/1)

¹⁰ Erkol Ahmet, 'Felsefeden Kelama Yöntem ve İçerik Eleştirisinde İbn Rüşd'ün Kelam Karşıtlığı' , Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi ,sy.27, sayı1.,Nisan,2009

¹¹ Erkol Ahmet, 'Felsefeden Kelama Yöntem ve İçerik İbn Rüşd'ün Kelam Karşıtlığı' , Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, sy.28,sayı.1,Nisan 2009.

¹² Cabiri Abid Muhammed, 'Arap Aklının Oluşumu' ,sy.168-169-170,Türkçesi:İbrahim Akbaba,İz yayın,İstanbul 1997.

(ö.581/1185) gibi önemli kişiler kelamın gerek yöntem ve gerekse içeriğine dair eleştirilerde bulunmuşlardır.

İBN RÜŞD'ÜN KELAM İLMİNE VE KELAMCILARA ELEŞTİRİSİ

YÖNTEME DAİR ELEŞTİRİLER:

Endülüs'te İbn Rüşd öncesinde kelam ilmine belli bazı eleştiriler yöneltmişti. Ancak İbn Rüşd detaylı olarak bu konuyu işlediği iki müstakil eser telif etmiştir. İbn Rüşd gerek *Faslu'l – Makal* ve gerekse *el- Keşf an Menahici'l- Edille* isimli eserlerinde ağırlıklı olarak yöntem üzerinde durmaktadır. Aynı şekilde *Tehfafuhu't- Tehafut* adlı eserinde Gazzali'nin kullandığı yöntemin yanlışlığını ispat amacıyla kaleme almıştır. İbn Rüşd bu eserlerini kaleme alırken , felsefe ile din arasında kurulması gereken irtibatı temellendirmeyi amaçlamıştır. İbn Rüşd *Faslu'l-Makal* adlı eserinde , çağının te' vili yasaklayan anlayışını eleştirmek amacıyla yazılmıştır. İbn Rüşd zaman zaman kelamcılarının görüşlerine katılmakla birlikte , Her türlü algılamamanın ve tasavvurların ötesinde olan yüce yaratıcı ile alakalı kimi konularda aklın sınırlılığına vurgu yapan kelamcılarının bu konudaki düşüncelerine katıldığını şu sözleriyle ifade etmektedir. Gazzali' nin : ' insan aklının kavramayacağı her şey için vahye başvurulması zorunludur.' sözü doğrudur. Çünkü vahiyle elde edilen bilgi ancak akli bilginin bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Bir başka ifade ile aklın yetersiz olduğu her şeyi Allah insana vahiy yoluyla bildirmiştir.

İbn Rüşd kelamcıları tenkit ederken , te' vil yaptıkları için değil , tersine te' vili halka indirdikleri için onları eleştirmiştir. Bunların yanı sıra, bu dönemde nassçılar te' vili bid'at, sapıklık ve hatta küfür olarak niteliyordu. **El- Keşf an Menahici' l – Edille' de'** sayfalar dolusu eleştiri mevcuttur.¹³ Burada kelamcılarının, özellikle de Eş'arilerin düşüncelerini eleştirmektedir. Tehafuhu' t- Tehafut da ise Doğu felsefesinin, özellikle İbn Sina felsefesine ve Gazzali' nin İbn Sina'ya yönelttiği tenkitlere ayrıntılı bir itiraz mevcuttur.¹⁴ İbn Rüşd , Gazzali' ye yönelttiği eleştirilerde, Gazzali' nin felsefi eleştirisinin doğrudan felsefenin asıllarına değil, İbn Sina da ne felsefesinde yöneltmiş olduğunu vurgulamaktadır. İbn Rüşd' e göre İbn Sina da ne felsefenin asıllarına, ne de onun takdiminde riayet edilmesi gereken burhani yönleme bağlı kalmamış ve kelamcılar gibi gaibin şahide kıyası yöntemini kullanarak, onların felsefeyi karalamalarına kapı açmıştır. İbn Rüşd' ün en çok üzerinde durduğu husus gayb alemi ile şehadet alemi arasında kurulan kıyastır. Ona göre gayb alemi ile şehadet alemi köklü bir şekilde birbirinden ayırmak gerekir. Bu ayrımın esası da şudur: Gayb alemi ile şehadet aleminin her birisinin kendisine has bir doğası mevcuttur. Bu nedenle her bir alan , kendi içerisinde ele alınıp değerlendirilmelidir.¹⁵ Din ve felsefenin, hiçbir

¹³ Atay Hüseyin, Prof. Dr., 'Gazzali ve İbn Rüşd Felsefenin Karşılaştırması', adlı makale ,Ankara İlahiyat fakültesi Dergisi Kelam Araştırmaları, sy.30,(2003).

¹⁴ Atay Hüseyin, Prof. Dr., 'Gazzali ve İbn Rüşd Felsefesinin Karşılaştırması', adlı makale, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi Kelam Araştırması, sy.30,(2003).

¹⁵ Cabiri Abid Muhammed, 'Arap Aklının Oluşumu', sy.168-169-170, Türkçesi: İbrahim Akbaba, İz yay., İstanbul 2009.

probleminde gaibin şahide kıyası doğru değildir. İbn Rüşd dini meselelerinin felsefeye, felsefe konularının da dine sokulması sonucunda ortaya çıkan yanlışlıklara dikkat çekmiştir. İki taraftan birinin mutlaka kurban edilmesi gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Ya dinin asılları ve temel prensipleri feda edilecek yahut felsefenin asılları ve temel ilkeleri çiğnenecektir. Çünkü her birisinin kendisine özgü prensip ve temelleri mevcuttur.

İbn Rüşd kelamcıları eleştirmede İbn Hazm özellikle fıkıh alanında yeniden yapılandırmak için bir proje getirmiş, nassın zahirine sarılmayı ve neticelerin burhani olabilmesi için tümevarım ve tümdengelim metotlarıyla dinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. İbn Rüşd bu noktada beyanın akide alanında yeniden yapılandırılması için bir proje sunmaktadır. İbn Hazm fıkıh mezhep mensuplarının yöntemlerini eleştirmekle işe başladığı gibi, İbn Rüşd ise akaid alanındaki mezhep mensuplarının metotlarını eleştirmekle işe başlamıştır. İbn Rüşd Gazzali'ye **Tehafuhu'tTehafut** ile cevap verirken, aynı zamanda İbn Sina'ya da cevap vermeyi amaçlamıştır. İbn Rüşd'e göre ise İbn Sina Aristo'nun düşüncelerini gereği gibi aktarmamış, bu nedenle pek çok yanlışa düşmüştür. Gazzali'ye ve genel olarak Eş'arilere eleştiriler yönelmiştir. Gazzali'nin filozofları küfürle itham etmesine, **Tehafüt'te** cevaplar vermiş, bunula birlikte ikinci olarak onların filozofları küfürle niteleyip, felsefe ve mantıkla uğraşmayı

haram saymalarına karşılık, cevabi olarak **Faslu'l-Makal** adlı eserini telif etmiş ve mantık ve felsefe okumanın şer'i bir vecibe olduğunu söylemiştir. Zahirde amel etme metodolojisini teorik olarak ortaya koymuş, kelamcıların ve tasavvufçuların metotlarını geçersiz kılmak istemiştir. Bu amaçla da İbn Rüşd **el-Keşf an Menahici'l-Edille** adlı eserini yazmıştır. İbn Rüşd kelamcıları eleştirdiği kadar İbn Sina'yı da eleştirmektedir. İbn Rüşd İbn Sina, Gazzali ve doğudaki diğer kelamcıları aynı kefeye koymaktadır. Onların tamamını da burhani yöntemi kullanmamakla suçlamaktadır. Ona göre yukarıda sayılan bu kesimlerin hepsi, istidlal için felsefi konularda yakın mertebesine eriştirmeyecek bir yönteme dayanmışlardır. İbn Rüşd doğu teorik düşüncesini tek bir yöntemin topladığı tek bir düşünce olarak görüyordu ve burhana dayalı olmadığı için bu yöntemi reddediyordu. Yöntem noktasında İbn Rüşd'ün kelamcılarına yönelttiği diğer bir ciddi eleştiri ise kelamcıların te'vili kullanmış olmaları ve yapılan bu te'vilin de halka indirilmiş olmasıdır. Ona göre halkın te'vil ile karşı karşıya getirilmesi, onların anlayamayacakları metinlerle yüz yüze gelmeleri ve bunun sonucunda da sapıtmalarına ve hatta küfre düşmelerine neden olabilir. İbn Rüşd daha da ileri bir söylemle te'vil nedeniyle başkasının küfrüne neden olan küfre düşmektedir. İbn Rüşd Doğu filozof ve kelamcılarına ağır tenkitlerde bulunmakta, onların genel olarak halkın yetenek ve kapasitelerini dikkate almadan felsefeyi yadıkları ve dolayısıyla cumhurun düşünüş biçimi inancını karmakarışık bir hale getirdiklerini söylemektedir. Ağırlıklı olarak kelamcıların te'vili halka indirmelerini ve ilahiyata dair yaptığı değerlendirmelerde kıyasa başvurmalarını eleştirmiştir. Görünen alemle gayb alemi arasında kıyasın yapılmasının temel yanlışlığına dikkat çeken İbn Rüşd mutlak anlamda birbirinden farklı iki ayrı evrenin kıyasının doğru olmadığını ve bu noktada kelamcıların kullandıkları kıyasu'l-ğâib ala's-şahid yönteminin halkı saptırmaktan başka bir işe yaramadığını belirtmiş ve buna sebep olan kelamcılarındaki sapıttıklarını ifade etmiştir.

İÇERİĞE DAİR ELEŞTİRİLER:

Kelamcıların kullandıkları cedel yönteminin, hakka ve doğruya ulaştırmayacağını, hakkın ancak felsefede kullanılan burhan yöntemiyle elde edildiğini söyleyen İbn Rüşd, burhan

seviyesine çıkamadıkları halde kelamcılarının, özellikle de Gazzali' nin filozofları eleştirmesinin bilimsel bir değerinin olmadığını, bu tarz tenkitlerin tamamen indi ve bilimsel kriterlerden uzak olduğunu belirtmektedir. Allah'ın varlığı ve O' -nun sıfatları, nübüvvet bahsi, kaza ve kader ve kötülük problemi gibi konuların, kelamcılar tarafından nasıl açıklandığına değinir, ardından da kendisi bu konuların felsefi açıdan nasıl olması gerektiğini izah eder. Şimdi ise bu çerçevede İbn Rüşd' ün kelamcılarını eleştirisini ve kendi görüşlerini değerlendirelim.

- İbn Rüşd , Doğu İslam dünyasında etkin olan Eş' ariyye, Mu' tezile, Batıniye ve Haşeviyye mezheplerini andıktan sonra esas olarak eleştirinin odağına Eş' arileri yerleştirir. Bunun nedeni üzerinde pek çok şey söyleme imkanı mevcuttur , ama esas olarak Eş' ari kelamcılarının başta Gazzali olmak üzere felsefeye karşı takındıkları olumsuz tavır temel etken olmuştur. ¹⁶
- Eş' arilerin Allah'ın varlığının akılla bilinebileceğini söyledikleri halde takip ettikleri yöntemin, dinin çağıracağı yöntem olmadığını söylemekle ilk tenkidini, yöntemin yanlışlığı üzerine kurgular. İbn Rüşd , Eş' arilerin , Allah'ın varlığının delili olarak ileri sürdükleri hudus delili' nin ilahi varlığı kanıtlamada yeterli bir delil olmadığını söylemektedir.
- İbn Rüşd , Eş' arilerin , atom nazariyesinden hareketle ileri sürdükleri muhdes delilini, bırakın halkın eğitimsiz kısmının anlaması , cedel ehli olan kelamcılarının bile anlamakta güçlük çektiği bir delil şeklindedir demektedir. Bununla birlikte hudus delili, burhani olmadığı gibi , Allah'ın varlığını kanıtlamada yakine ulaştıracak kesin bir bilgiye dayanmamaktadır. ¹⁷
- Hudus delili etrafında yürütülen en ciddi tartışma zaman kavramı etrafında cereyan etmektedir. Varlık ve zaman arasındaki irtibat konusunda kelamcılarının nassın zahirine de uymadıklarını, aksine bu ayetlerin te' viline yeltendiklerini söyleyen İbn Rüşd , dinde Allah'ın salt yokluk (adem) ile birlikte var olduğunu gösteren bir nassın bulunmadığını ifade etmektedir. Bu konuda, delil olmak üzere kelamcılarının, ebediyen herhangi bir nass bulamayacaklarını ifade eden İbn Rüşd , kesin kesin bir nass olmadığı halde icmanın varlığından nasıl söz edilebildiğini ve delalet bakımından zann ifade eden bir ayetten dolayı bir kişinin nasıl tekfir edilebildiğini sormaktadır. İbn Rüşd , öncelikle bir yöntem belirliyor, ona göre bu yöntem , genel geçer ve herkesi bağlayıcı bir yöntemdir. Hatta bu konuda bizzat kelamcılarının da muvafakatı söz konusudur. O da zann ifade eden , yoruma imkan tanıyan bir konudan dolayı tekfirin doğru olamayacağı prensibidir.
- İbn Rüşd kelamcılarının '**hudus delili**'nin gerek ulema ve gerekse halk için anlaşılmasız ve karmaşık olduğunu , bu nedenle de **isbat-ı vacip** konusunda bu delilin kullanılmasının doğru olamayacağını , tersine Kur' anda '*inyet ve ihtira*' deliline işaret eden pek çok ayetin mevcut olduğunu belirtmektedir.
- İbn Rüşd sıfatlar konusunda Eş' ari kelamcılarının yaptıkları değerlendirmeleri eleştiriye tabi tutmuştur. İbn Rüşd , Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları konusunda yaptığı değerlendirmelerde filozof kişiliğinden ziyade , fıkıhçı kişiliğini ön plana

---

¹⁶ Özdemir Metin Doç.Dr.,Cumhuriyet Üniversitesi Kelam Araştırmaları Dergisi, 'İbn Rüşd'ün Kelamcılara Dair Metodolojik Eleştirisi', sy.69-92,Baskı 6,sayı.2,(2008).

¹⁷ Özdemir Metin Doç.Dr.,Cumhuriyet Üniversitesi, Klem Araştırmaları Dergisi, 'İbn Rüşd'ün Kelamcılara Dair Metodolojik Eleştirisi' , sy.88-89,Baskı6,sayı.2 (2008).

çıkarmış gibidir. Diğer konularda görüldüğü gibi bu konuda da Kur'an'dan ayetler sunmak suretiyle kendi düşüncelerini delillendirmektedir. Sıfatlar bahsinde de öncelikle Allah için Kur'an'da belirlenen, subuti sıfatlar konusunda yedi sıfattan söz etmektedir. Bunlar İlim, hayat, kudret, irade, sem', basar, kelam . Bu kavramların aynı zamanda insanlar için kullanılıyor olması , sıfatların nasıl anlaşılması gerektiği konusunu girifleştirmektedir.

- İbn Rüşd Kur'an'da ifade edildiği şekliyle ilim sıfatının anlaşılması gerektiğini belirten İbn Rüşd kelamcılarının ilim sıfatı konusunda ileri sürdükleri delilin dayanaktan yoksun olduğunu söylemektedir. Kelamcılarının bu konu da söyledikleri '*varlıkların değişmesiyle değişen bir ilim muhdestir. Halbuki hadis olan bir şey Allah ile kaim olmaz*'. Zira onlara göre hadis şeylerden ayrılmaz niteliğinde olan şey de hadistir. İbn Rüşd , bu öncüllün yalan ve asılsız olduğunu daha önce bu konunun izah edildiğini , bu nedenle tekrar üzerinde durmanın gereksizliğini belirtmektedir. Bunu için Allah muhdes varlıkların hudusunu ve yok olan şeylerin yokluklarını bilir ama bu ilim ne muhdes bir ilimdir, ne de kadim bir ilimdir denemez. Zira böyle bir ifade İslam düşüncesi açısından bid' attır.
- İbn Rüşd özellikle Allah, sıfatları ve nasıl anlaşılması gerektiği konusu ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, Nassı referans olarak sunmakta ve daha önce de ifade edildiği gibi ısrarla felsefi değerlendirmelerden kaçınmaktadır. İbn Rüşd, bu noktada tutarlı bir tutum sergilemektedir. Zira o kelamcılarını eleştirirken, kelamcılarının te'vili halka indirdikleri, halkın anlamakta güçlük çektiği dini konuları gündemlerine getirdiği , içinden çıkılmaz karmaşa neticesinde bid'atlere düştükleri ve dinden uzaklaştıklarını birer eleştiri olarak getirmişti. Dolayısıyla bu tür eleştirileri yapan İbn Rüşd , inanca taalluk eden konularda olabildiğince selefi bir tutum takınmaya çalışılmıştır.
- Nassı anlamada üçlü tasnife giden İbn Rüşd, ilk tabakayı halktan kişiler olarak sıralamaktadır. Bunlar; dini nasslarda ortaya çıkan şüphe ve tereddütlerin kendilerine arız olduğu ve bunu çözmekten aciz olan, düzey olarak halktan ileri, alimlerden de geri olanlardır. Dini nassa teşbihe yönelen ve dinin kendilerini yerdiği bu sınıf kelamcılardır. İbn Rüşd kelamcılarını alimler sınıfında değerlendirmemektedir. Ona göre kelamcılar , halktan bilgi ve donanım olarak biraz daha ileride olsalar da alim olma vasfına sahip değillerdir. Bu nedenle de alim olarak nitelenemezler. Bunlar şüphe çukuruna düşmüş ve bundan kurtulabilme yol ve yöntemine de sahip olmayan kişilerdir.
- Kelamcılarının felsefeye olan aşırı düşmanlıkları , filozofları sapıklıkla , şaşkın olmakla nitelendirmeleri, filozofların da buna karşın aynı düzeyle, kelamcılarını aşağılamalarına, onları ilim sahibi olmamakla suçlamalarına neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki felsefeyi eleştiren kelamcılar, özellikle de Gazzali, nasıl ki filozoflar konusunda temkinli ve objektif davranmamışlarsa , aynı şekilde burada da İbn Rüşd , kelamcılara karşı tarafsız bakmamış, tekfir edilmiş olmanın ağır psikolojik baskısı altında konuşmuştur.
- İbn Rüşd kelamcılarını gıda zehirlenmesinden hastalanan kişilere benzetmektedir. Onları hasta olarak nitelendirmektedir. '**Kalplerinde sapıklık meyli olanlar, fitne çıkarmak maksadıyla Kur'an'ın müteşabih kısmına tabi olurlar.**' İbn Rüşd Kur'an'da tanımlanan bu sınıfın cedel ehli kelamcılar olduğunu söylemesi, onun

kelamcılara olan düşmanlığını göstermektedir.¹⁸ İbn Rüşd her ne kadar filozofların burhan ehli olduğunu, kelamcıları cedel ehli olmakla suçluyorsa da yaptığı tanımlamalara bakıldığında zaman zaman kendisinin de cedeli bir yaklaşım sergilediği görülür. İbn Rüşd , dine yapılan en büyük zararın cedel yöntemini kullanan kelamcıların, nassı te' vil etmeleri ile ortaya çıktığını müteaddit kereler ifade etmektedir. Ona göre kelamcılar, nassın zahiri anlamını bırakarak te' viline yeltenmişlerdir.

-İbn Rüşd kelamcıların bu yaklaşımlarından Allah'a sığınmakta ve Kur' an nassının açık seçik olması açısından bir mucize olduğunu söylemektedir. Kur' anın bu açıklığına rağmen, müteşabih olmayan bir nass hakkında bu müteşabihtir diyen, sonra da bu müteşabihi kendi zannına göre te' vil ederek bütün halka hitaben **'bu te' vile inanmak size farzdır.'** diyen bir kişi dinin maksadından uzaklaşmış olur.¹⁹

- İbn Rüşd Eş' arilerin yöntemi ve ortaya koydukları öncüllerin ilim ve akıl açısından ulaştıkları tehlikeli neticelerin kısa bir özetini bu şekilde sunmaktadır. Çünkü sebepleri ortadan kaldıran, ilmi ortadan kaldırmış olur. İbn Rüşd' ün buna karşı geliştirdiği düşünce ise sebepliliktir.
- İbn Rüşd Cebriye , Mu' tezile gibi bu meselede iki uç noktadan birinde bulunanlar yanlış bir inanca sahiptirler. Eş' arilerin, varlığını ortaya koymak suretiyle hak üzere olmak istedikleri şekilde bir orta yol esasen mevcut değildir. Zira Eş' ariler insan için iktisab isminde **'titreme sebebiyle insanın elinde mevcut olan hareket ile irade ile insanın elini hareket ettirmesi arasındaki farkı idrak etmekten fazla bir anlam kastetmiyorlar. Her iki hareket şekli de bizim tarafımızdan değildir.'** deyince böyle bir farkı kabul etmelerinin hiçbir anlamı kalmamış olur. Zira eğer bu hareket bizim kontrolümüz dahilinde değilse bundan kaçmanın imkanı yoktur. Bu takdirde insan cebir altında olmuş olur.

Kısaca özetlemek gerekirse İbn Rüşd kelamcıları alimler sınıfından saymamakla birlikte ilim seviyeleri itibariyle halka göre daha yüksek bir noktada olduklarını ifade etmişse de onları düşük bir seviyede göstermiştir. İbn Rüşd , filozof kişiliğine yakışmayan bir üslupla kelamcıları aşağılamış ve onları cahil olarak nitelendirmiştir. Gazzali tarafından tekfir edilmiş olmanın verdiği kızgınlıkla kelamcıları sapıklıkla nitelemekle yetinmemiş, onları tekfir etmiştir. Gördüğümüz kadarıyla İbn Rüşd kelama eleştiri yöneltirken , tekfir edilmiş olmanın ağır psikolojik baskısı altında kalmış ve çoğu zaman hissi davranmıştır. İbn Hazm , İbn Tufeyl ve İbn Bacce gibi düşünürlerin Endülüs'te ikame etmeye çalıştıkları dinin özüne dönme çabasının son ve en önemli halkası İbn Rüşd olmuştur. Kelam ilminin kullandığı cedel yönteminin kişiyi hakka ve doğruya iletemeyeceği düşüncesini sıklıkla dile getirmiştir. Ona göre İslam dünyasının fırkaların ve farklılaşmalarının temel nedenlerinden biri kelamcıların kullandıkları cedel yöntemidir. Her bir fırkanın kendi düşüncesini egemen kılma çabası Müslümanları birbirine düşürmüş, onların her birisi diğerini sapıklıkla itham ve hatta kimi zaman küfürle nitelemelerine de yol açmış olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı hakka ve doğruya götüren tek yöntemin filozofların kullandıkları burhan yöntemi olduğunu

¹⁸ Erkol Ahmet, 'Felsefeden Kelama Yöntem ve İçerik İbn Rüşd'ün Kelam Karşıtlığı' , Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi,sy.42,sayı.1,Nisan 2009.

¹⁹ Erkol Ahmet, 'Felsefeden Kelama Yöntem ve İçerik İbn Rüşd'ün Kelam Karşıtlığı' , Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi,sy42,sayı.1,Nisan 2009

ısrarla savunmuştur. Kesin kanıtlara dayanarak düşünceyi belirlemeye çalışan burhan yönteminin, ancak hikmet sahibi filozoflarca kullanılabileceğini söyleyen İbn Rüşd bunların da sayılarının son derece az olduğunu ifade eder.

SAYGILARIMLA...

BATMAN ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

KAYNAKÇA :

- 1-‘FELSEFEDEN KELAMA YÖNTEM VE İÇERİK ELEŞTİRİSİNDE İBN RÜŞD’ÜN KELAM KARŞITLIĞI’ ŞARKİYAT İLMİ DERGİSİ : AHMET ERKOL
- 2-‘BİR ERKEN AYDININ YAŞAM ÖYKÜSÜ İBN RÜŞD: İZZET TANJU
- 3- ‘GAZZALİ VE İBN RÜŞD FELSEFESİNİN KARŞILAŞTIRMASI’ ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ KELAM ARAŞTIRMALARI :PROF.DR. HÜSEYİN ATAY
- 4- ‘İBN RÜŞD BAKIŞIYLA FELSEFE VE GAZALİ’ İLMİ ARAŞTIRMALAR DERGİSİ : HÜSEYİN SARIOĞLU
- 5- ‘BATI FELSEFESİ TARİHİ (ORTA ÇAĞ) : BERTRAND RUSSEL
- 6- ‘İBN RÜŞD FELSEFESİNİN LATİN DÜNYASINDA ANINMASI VE LATİN İBN RÜŞDÇÜLÜĞÜ’: ŞENİZ YILDIRIMER
- 7-‘ İSLAM FELSEFESİ TARİHİ’ : HENRY CORBİN
- 8- SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
- 9- ŞARKİYAT İLMİ ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
- 10- ‘ARAP AKLININ OLUŞUMU’ MUHAMMED ABİD CABİRİ
- 11- ‘İBN RÜŞD’ÜN KELAMCILARA DAİR METEDOLOJİK ELEŞTİRİSİ’ KELAM ARAŞTIRMALARIDERGİSİ: DOÇ.DR. METİN ÖZDEMİR ,CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ.
- 12-‘İBN RÜŞD DİN-FELSEFE TARTIŞMALARI’: HÜSEYİN PORTAKAL

Naile Arslan